

## O'ZBEKISTON XALQARO ISLOM AKADEMIYASI ISLOM SHUNOSLIK YO'NALISHI

Norpayev Hosilbek

Dinshunoslik fakulteti talabasi

Kores xalqi orasida xristian dinining tarqalishi.

**Annotatsiya:** *“Albatta Alloh Odam va Nuhni hamda Ibrohim xonadonini va Imron xonadonini butun olamlar ustida (payg'ambarlik uchun) tanlab oldi. Ularning birlari birovlariga zurriyot (edilar) . Alloh Eshituvchi, Bilgunchidir.*

Alloh taolo Odam alayhissalomni yaratdi va Odam alayhissalom o'ng qovurg'alaridan ayol juftini yaratdi, va ulardan zurriyotlar dunyoga kelib , hozirgi butun dunyo insonlari Odam ato va MOMO havodan yaralgan. Odam alayhissalom ismi Quroni Karimda 25 marta zikr qilingan. Odam alayhissalomdan keyingi payg'ambar Idris alayhissalomdir. Idris alayhissalom ismlari Quroni Karimda 2 marta zikr qilingan. Idris alayhissalomdan keyingi payg'ambar NUH alayhissalomdir. Nuh alayhissalom ismlari Quroni Karimda 43 marta zikr qilingan. Nuh alayhissalomdan keyingi payg'ambar Xud alayhissalom Quroni Karimda 7 ismlari marta zikr qilingan, Solih alayhissalom, Ibrohim alayhissalom, Lut alayhissalom, Ismoil alayhissalom, Isxoq alayhissalom, Yoqub alayhissalom, Yusuf alayhissalom, Shuayb alayhissalom, Ayyub alayhissalom, Zulkifl alayhissalom, Muso alayhissalom, Horun alayhissalom, Dovud alayhissalom, Sulaymon alayhissalom, Ilyos alayhissalom, Al-yaca alayhissalom, Yunus alayhissalom, Zakariyo alayhissalom, Yahyo alayhissalom, Iyso alayhissalom va eng oxirgi zamon payg'ambari Muhammad Mustafo (S.A.V.) dir. Quroni Karimdagi bir necha suralarda Iso alayhissalom tug'ilishi vayoga yetishi, fazilati va mo'jizalari haqida xabar qilingan. Maryam binti Imronning ismi Quroni Karimda 34 marta, o'g'li Iso alayhissalomning ismi esa 25 marta takrorlangan. Shuningdek, “Muborak” ma'nosini anglatuvchi Iso alayhissalomning sharaflari laqabi bo'lgan “Masih” so'zi 11 marta zikr qilingan.

Hadisi shariflarning birida Iso alayhissalom onalari Maryamga shunday deydi: ***“Bas, agar odamzoddan birortasini ko'rib qolsang (va u sendan bu bolning otasi haqida so'rsa,) u holda: “Men Rahmon yo'lida sukut saqlashni nazr qilganman. Bas, bugun biron insonga so'zlamayman” degin.***

-Ey onajon! Otasiz tug'ilganim uchun g'am chekmang! Buning uchun mamnun bo'ling! Agar men haqimda so'raydigan biror kishiga duch kelsangiz, bas, “Men Alloh yo'lida gapirmaslikka axd qilganman. Bas, bugun bu bola haqida biror kishiga so'z ochmayman. Xabarini yetkazishni bolamni o'ziga qoldiraman”, deb ayting!- deya takidladi. Otasiz dunyoga kelgan Iso haqida har xil buxtonlar, gap so'zlar tuxmatlar otildi, biroq Maryam onamiz bularning hammasiga sabr qildilar evaziga esa Iso alayhissalomday o'g'il va Allohning rahmatiga sazovar bo'ldi. Rivoyat qilinishicha, Imronning xotini Hunna Maryam tug'ilganida uni bir matoga o'rab, masjidga olib borgan va Baytul Maqdisdagi rohiblar oldiga qo'yib: -Nazr qilingan bu chaqaloqni olinglar!- degan. Shunda ibodatxonadagilar bu borada tortishib qolishgan. Sababi, Maryam imomlarining qizi edi. Shunda Zakariyo alayhissalom, Men bu chaqaloqqa haqlidirman. Uning xolasi mening xotinim, - degan. Rohiblar esa, yo'q, avval qur'a tashlaymiz – deyishgan. Bas, ular daryoga borib, qalamlarini suvga uloqtirdilar. Shunda Zakariyo alayhissalomning qalami suv yuzasiga qalqib chiqdi, boshqalariniki esa cho'kib ketdi. Shu zayl Zakariyo alayhissalom Maryam onamizning kafolatlarini olganlar. Iso alayhissalom Falastin diyoridagi Quddus shahrining muborak yerlarida tug'ilib voyaga yetdilar. Hadisi shariflarning birida shunday marhamat qilinadi: “Rasululloh (S.A.V) yerga

to'rtta chiziqlik chizdilar. Keyin: "Bu nima, bilasizlarmi?" deb so'radilar. Ular: "Alloh va Rasuli bilguvchidir", dedilar. Shunda u zot: "Jannat ahlidan bo'lgan ayollarning eng afzali to'rt nafardir: Hadicha binti Huvaylid, Fotima binti Muhammad, Osiyo binti Muzohim (fir'avning xotini) va Maryam binti Imron", dedilar. Iso alayhissalom fazilatlarini haqida ham hadislar ko'p. Jumladan, "Saxixayn" da Abu Hurayro roziallohu anhudan rivoyat qilinishicha, Nabiy alayhissalom: "Tug'iladigan har bir bolaga shayton tegadi (ziyon yetkazadi). Shaytonning tegishi sababli chaqaloqlik baqirib yig'ilaydi. Magar Ibn Maryam va uning onasi bundan mustasno edi", deganlar. Quroni Karimda Isoning Maryamning hayoti, uning fazilati, pokdomonligi, o'sha zamon ayollari ichidan eng afzali, unga Alloh tarafidan ko'rsatilgan fazlu marhamatlar haqida bayon qilingan. Jumladan, Oliy Imron surasida Maryam hayoti haqida quyidagi ma'lumotlar kelgan. Alloh taolo aytadi: **"Albatta Alloh Odam va Nuhni Ibrohim xonadonini va Imron xonadonini butun olamlar ustida (payg'ambarlik uchun) tanlab oldi. Ularning birlari birovlariga zurriyot (edilar). Alloh Eshitguvchi, Bilguvchidir. (Ey Muhammad,) Imronning xotini: "Parvardigorim, men qornimdagil narsani (xomilaning dunyo ishlaridan) ozod etib, Senga nazr qildim. (Oliy Imron surasi, 33-37-oyatlar).**

Bani Isroil qavmi Maryamga katta buxton qildi. Pokdomon bo'lishicha qaramay uni faxsh ishda aybladi. Shunda Maryam o'zini himoya qilish maqsadida "Manavi bolaga murojat qilinglar. U bor haqiqatni aytadi", degandek chaqaloqlik'iga ishora qildi. Ammo ular bu ishoradan qoniqmadilar Shuning uchun:

- **Beshikdagil gudak bilan qanday so'zlashamiz?!** – deya ajablandilar. Ya'ni, ular Maryamning gapidan taajjublanib:

- Beshikdagil yosh bola bilan qanday gaplashamiz! Deya e'tiroz bildirishdi. Biroq Alloh taolo Iso alayhissalomni gapirtirib qo'ydi va onasining pokdomon ekaniga ishora qiluvchi quyidagi so'zlarni aytdi:

- **Men Allohning bandasiman. U Zot menga Kitob – Injil ato etdi va meni payg'ambar qildi. Yana meni qayerda bo'lsam ham xayru barakotli qildi.** Degan buyuk hadis kelgan. Quroni Karimda Iso alayhissalom haqida ko'p hadislar keltirilgan. Bir hadisi sharifda shunday deyilgan: "Ey Maryam, albatta Alloh seni (ayollar orasidan) tanlab oldi va (barcha gunohlardan) pokladi hamda seni butun olamlarning ayollaridan afzal qildi. Ey Maryam, Parvardigoringa itoat qil va ruku qiluvchilar bilan birga sajda va ruku qil", deyilgan. Iso mazkur payg'ambar ismi bo'lib, oqlik, safo va poklik mazmuniga ega.

Xristian yunoncha so'z bo'lib, "xristos-xaloskor" degan ma'noni bildiradi. Iso alayhissalom milodiy 1 va 33 yillarda yashaganlar. Xristian dini german qabilalari ichida IV asr oxirida tarqala boshlagan, va X asrga kelib butun yevropaga tarqalgan. Dastlab franklar qiroli Xlodvik 486 yilda Xroson shahri yaqinida syagri qo'shinlarini yengib 486- yilda syagrini zabt etgandan keyin Xristian dinini qabul qiladi. Dastlab frank xalqlari orasida germanlar xristianlikni qabul qiladi. Keyinchalik xristianlik dinini vestgot yarim oroli aholisi ham xristianlikni qabul qiladi. Angliya monastri yetishib chiqqan rohiblar VIII asr davomida Yevropaning eng chekka hududlarigacha bo'lgan mintaqalarda xristianlik dinini targ'ib qilishadi. Xristianlik dini sharqiy yevropa bo'ylab ham tarqala boshlagan IX asrlarga kelib skambinot xalqlari shvet, norveg xalqlari bundan tashqari vengirlar IX asr oxiriga kelib xristianlikni qabul qilgan. Kiyev rusi X asrning oxiriga Vladmir davrida xristianlik dinini qabul qiladi va vizantiyada provaslav dini qabul qilinadi. Vladimr 988 – yilda Xristianlikni rasman kiyev rusi bo'ylab din deb e'lon qiladi. Polsha davlati ham X asrda xristianlikni qabul qiladi. Yevropaning shimoli-sharqi bo'ylab polov-slavyan hududlarida X asrda xristianlik dinini qabul qilgan. Dastlabki cherkov yig'ilishlari III asrda chaqirila boshlangan. Bu xristianlarni oliy yig'ini bo'lib unda cherkovni amaliy nazariy boshqarish masalalari hal etilgan. Dastlabki monastrlar esa IV asrdan qurila boshlangan. Rohiblar ibodatdan bo'sh voqtlarida xattotlik bilan shug'ullanganlar, ayrimlari esa monastr qoshlarida bolalarni o'qitish bilan shug'ullanganlar. Rim imperiyasi 395-yilga kelib, ya'ni Fyadovsi vafotiga kelib sharqiy va g'arbiy Rim imperiyasiga bo'linib ketadi. Xristian

cherkovi ham ikkiga bo'linib ketadi. 756-yilga kelib Franklar qiroli Pipin pakana 714-765-yillarda xristian cherkoviga katta yer sovg'a qiladi va shu bilan papa davlati vujudga keladi. 1054-yil Xristian cherkovining bo'linishi, bolgarlarni cho'qintirish masalasida kelisha olmay cherkov rasman bo'linadi. Har ikki tomonning asl maqsadi xristian cherkovi ustidan o'z nazoratini o'rnatish bo'lgan.

Katolik Rim papasi

Pravoslav Konstantinopl patriarxi

Katolklarda 5 ta barmoq bilan cho'qintirilsa, provaslavlarda 3 ta barmoq bilan cho'qintiriladi. Katolklarda faqatgina ruhoni non va vino ichib poklanadigan bo'lsa, provaslavlarda ibodatga kelgan barcha insonlarda non va vino bilan poklanish mumkin bo'lgan. Yana bir narsa borki, bu (**selebat**) bu ruhoniylarni oila qurishi taqiqlangan edi. Katolik cherkovida xizmat qiluvchi har qandan shaxs oila qurishi taqiqlangan. Provaslavlarda esa faqatgina ruhoniylar rohiblar oila qurishi taqiqlangan.

Xristianlik-jahonda keng tarqalgan dinlardan biri hisoblanadi. Yevropa, Amerika mamlakatlarida, Avstraliyada, faol missionerlik xarakati natijasida Afrika, Yaqin Sharqda va Uzoq Sharqning bir necha mintaqalarida keng yoyilgan. Jahonda bu dinga taxminan 2 mlrd kishi e'tiqod qiladi. Xristianlikning asosiy g'oyasi xudo odam – Iesus Xristos (Iso Masih; Iso) haqidagi rivoyatlar bilan bog'liq. Xristianlik ta'limotiga ko'ra, Xudo yagona, lekin u muqaddas uchlikda namoyon bo'ladi. Iso kelajakda tiriklar va o'liklar ustidan hukm chiqarish uchun oxirat kuni yerga qaytib keladi. Uning o'gitlariga, vasiyatlariga amal qilganlar, hayot mashaqqatlariga u kabi bardosh berganlarga narigi dunyoda ajr (mukofot) ga erishadilar. Xristianlikning aqidalari, e'tiqod talabalari, huquqiy va axloqiy normalari, cheklash va taqiqlari Bibliya va boshqa muqaddas kitoblarida o'z ifodasini topgan. Xristianlik I asrning ikkinchi yarmida Rim imperiyasining sharqiy qismida yashovchi yahudiylar o'rtasida paydo bo'lgan. Ilk Xristian dastlab fetishizmdan ajralib chiqqan. Sharq dinlariga xos ayrim tasavurlar ham unda o'z ifodasini topgan. Xristian jamoalarning ijtimoiy tarkibi vaqt o'tishi bilan ruhoniylar va oddiy jamoa a'zolariga bo'lingan. Ayrim-ayrim jamoalar o'rtasidagi aloqalarning mustahkamlanishi yepiskop boshliq cherkovning tarkib topishiga olib keldi. Cherkov katta boylik to'plab, siyosiy kuchga aylanib borgan. Dastlab xristianlarni ta'qib etgan Rim imperatorlari keyinchalik Xristian tarafdorlari bo'ldilar. VIX asrda Reformatsiya natijasida Yevropadagi qator cherkovlar katolikdan ajralib chiqib, Xristianlikning uchinchi asosiy oqimiy – protestav yuzaga keldi. XIX asrning oxirida xristian cherkovlarining missionerlik faoliyati kuchaydi. Milodning boshlaridayoq Xristianlik Markaziy Osiyo, ayniqsa, Marv va Baqtriyada keng tarqalgan edi. Ana shu davrda xristianlarning Markaziy Osiyoda mavjud bo'lganini cherkov, monastir, Xristianlikka oid buyum, qabrdosh hamda tanga kabi tarixiy ashyoviy dalillar isbotlaydi. Arablar bu hududni egallaganidan so'ng xristian jamoalarining faoliyati to'xtagan. Xristianlikning Turkiston o'lkasida keyingi paydo bo'lishi XIX asrning 40-yillariga to'g'ri keladi. Xristianlikning tez yoyilishiga sabab, barcha alamdilar, jafokashlarga murojaat qilib, ularning ko'ngillariga samoviy kuchlar yordami bilan tez vaqt ichida zolimlar ustidan g'alaba qozonish ishonchini, yaqin fursatda Yer yuzida << ilohiy saltanat >> o'rnatilishidan umidvor bo'lish hissini etilganligidir. Hazrati Iso alayhissalom 30 yoshida Xudo tomonidan Injil vahiy qilingan. Bu kitobni Iso alayhissalomning 12 shogirdlari-havoriylar payg'ambar vafotidan keyin milodiy I – II asrlarda yozib kitob holiga keltirilgan. Xristianlik dini manbasi Bibliya ( Injil). Xristianlikning asosiy g'oyalaridan biri muqaddas uchlikka e'tiqod qilishdir, ya'ni mohiyati bir xudo, ammo u Ota-xudo, O'g'il-xudo, Xudo-Muqaddas ruh ko'rinishida namoyon bo'ladi. Ana shu yanglish, xato, botil aqidalar tufayli ular musulmonlar tomonidan "Kofir" (kufarga ketgan) deb ataldilar. Xristianlikning muhim aqidalaridan biri: Iso payg'ambarning dunyoga kelishi, uning xalqqa Xudo saltanatining yaqinlashib qolganligini e'lon qilishi, uning qiynoqlarga solinishi va dahshatli tarzda o'ldirilishi, keyin yana tirilib osmonga ko'tarilib ketganligi, zamona oxirida yana qaytib

kelishi va adolatli podshohlik o'rnatishi va boshqalar Injilda yoritib berilgan. Xristianlikning asosiy oqimlari Katolik (yunoncha-umumjahon, umumiy, asosiy yo'nalishlardan biri bo'lib, diniy ta'limot va cherkov tashkiloti sifatida asosan 1054-yilda xristianlikni ikki asosiy cherkovga – katolik va provoslavie mazhablariga bo'linib ketganidan keyin vujudga keldi. Katolik cherkovi qat'iy markazlashtirilgan, yagona jahon markazi –Vatikan davlatida joylashgan. Rim papasi katolik cherkovida bosh ruhoniysi, yepiskopi, birdan-bir boshlig'idir. Katolik cherkovini amalda papa va uning joylardagi kardinallari boshqaradilar. Kardinal katolik cherkovida Rim papasidan keyingi oliy ruhoni bo'lib, kardinallar masjisiining roziligi bilan papa tomonidan tayinlanadi va u papaning eng yaqin maslahatchisi hisoblanadi. Katoliklik Rim papasini Iysoning yerdagi noibi, u din va axloq ishlarida mutlaqo gunohsiz, uning hokimiyati jahon soborlari hokimiyatidan yuqori turadi deb hisoblaydi. Katolikning protestantizmdan farqi shundaki, u faqat muqaddas kitob-Bibliyanigina emas balki <<Muqaddas rivoyat>> ni ham diniy ta'limotning manbai deb hisoblaydi.

Xristianlik ilohiyoti xristianlik bu grekcha so'z bo'lib, "muqaddas yog' surtilgan", ya'ni oliy maqomga ko'tarilgan shaxs, "Xaloskor" degan ma'noni anglatadi. Milodning birinchi asrida Rim imperiyasi tarkibida Falastinda, yahudiylikka e'tiqod qiluvchi jamoa orasida paydo bo'lgan. Mil.avv. 140-yildan Yahudiya davlati o'z chegaralarini kengaytirib, aholini yahudiylikka o'tkazish faol darajada olib borildi. Bu esa xalqning noroziliklariga sabab bo'ldi. Va buning natijasida xalq boshqa bir dinga ehtiyoj sezdi. Shu davrda xristianlik dini vujudga kela boshladi va bu antik davr sivilizatsiyasining chuqur inqiroziga va zaiflashishiga olib keldi. Xristianlik ta'limotining asosiy qismlarida muqaddas uchlikning yagonaligi va xudoning mujassamlanish haqida so'z yuritiladi. Pravoslavink marosimlari. Pravoslavlikda xristianlarning 7 sirli marosimi alohida o'rin egallaydi. Bular – cho'qintirish, non va vino tortish, ruhoniyluk unvonini berish, tavba-tazarru, miro surtish, muqaddas zaytun moyi surtish va nikoh marosimlaridir. Bu marosimlar 1279 – yilda uzil-kesil xristianlikning marosimi, deb belgilangan. Non va vino tortish ham asosiy marosimlaridan biri. Cherkovning ta'lim berishicha, uni lusos o'z shogirdlari bilan birgalikda o'tkazgan maxfiy kechada belgilangan va o'zini eslab turish uchun shunday qilishni buyurgan. Bu marosimning mohiyati quyidagicha: Xristianlar non bilan vinoni tanovul qilar ekanlar bu bilan ular lusosning tanasi va qonini tatib ko'rdik, binobarin, endi xudoga yaqinroq va qondoshroq bo'ldik, deb hisoblaydilar. Bu marosim ertalabki yoki tungi ibodatda asosiy o'rin egallaydi. **Ruhoniyluk unvonini berish marosimi (svyashenstvo)** – bu, ruhoniyluk martabasiga ko'tarilish bilan bog'liq marosimdir. Diniy ta'limotga ko'ra ruhoni bo'ladigan shaxsning boshiga yepiskop qo'l tekizgandan keyin, go'yo u "muqaddas ruh"ning alohida marhamati bilan xudo va odamlar o'ratsida vositachilik xususiyatiga ega bo'ladi. Ruhoniyl unvoni uch daraja (dyakon presviter va yepiskop) ga ega. **Tavba-tazarru qilish marosimi** – xristianlikda pushaymon bo'lish marosimidir. Tavba qiluvchi shaxs maxsus jhrzlangan cherkov ibodatxonalariga boradi. U tavba qiladi, ya'ni ruhoniylga o'zining hamma gunohlariini oqizmay-tomizmay so'zlab beradi. Buzuq niyatlari va shubhalarini aytadi. Ruhoniylar dindorga nasihat qilib, uni to'g'ri yo'lga soladi va muqaddas ruhning kuchi bilan uni gunohlardan pok qiladi. **Miro surtish marosimi (miropomazadie)**- cho'qintirish marosimi bilan bevosita bog'liqdir. Cherkovlarda chaqaloqlar cho'qintirilgandan keyin, (miro) surtiladi. Shunday qilinganda, inson ilohiy muruvvatga erishadi, deb ta'lim beriladi xristianlikda. **Muqaddas zaytun moyi surtish marosimi (eleosvjtsenie)** – bu bemorning peshona, yanoq, lab, ko'krak va qo'llariga muqaddastirilgan zaytun moyi surtish bilan bog'liq marosimdir. Bu marosim, cherkov ta'limotiga ko'ra, insonning jismoning va ruhiy kasalliklarini davolaydi. Ayni paytda, tavbasiga tayanib ulgurmagan bandalarini gunohlaridan xalos etadi. **Insonning tug'ilish bayrami.**(Rojdestvo – Xristovo) – lusos tug'ilgan kuni (Rajdestva) cherkov hayoti va dindorlarning turmushida muhim o'rin egallaydi. Bu bayramlar O'g'il xudo lusosning ilohiy tug'ilishi haqidagi ta'limot asosi yotadi. Pravoslavlik cherkovi bu bayramni har yili 25 dekabrda (Rossiyada 7 yanvarda)



nishonlaydi. Lususning tug'ilishi bayramida uning insoniyat gunohini yuvishi va unga xalos bo'lish yo'lini ko'rsatishi uchun tug'ilganligi haqida ta'limot asosiy o'rin egallaydi. Din targ'ibotchilarining takidiashicha, lususning tug'ilishi bilan ijtimoiy kelib chiqishi yoki jamiyatdagi mavqeidan qat'i nazar, barcha odamlar uchun najot yo'li, adabiyot va jannatda rohat-farog'atga erishib imkoniyati ochilgan. Bayram kunlari xristian olamining davlat muassasalarida va parlamentlarida Rojdestvo ta'tillari beriladi, tantanali ibodatlar o'tkaziladi. Avliyo Valentin kuni. Valentin kuni, Avliyo Valentin bayrami yoki Sevishganlar kuni har yili 14-fevralda nishonlanadi. Avliyo Valentin kuni juda ko'p mamlakatda nishonblanadi, ammo deyarli barchasida bu kun ish kunidir. Avliyo valentin kuni bir yoki bir necha Valentius ismli xristian ziyolilarning liturgik nishonlanishidan kelib chiqqan. Avliyo Valentin bilan bog'liq eng mashhur martirologga ko'ra, Valentin oila qurish ta'qiqlangan askarlar to'y o'tkazgani uchun qamalgan. Yana uni Rim Imperiyasiga qiynoqlarga duchor qilingan xristianlarga yordam berishda ayblashgan. Xristianlik saqlanib qoldi madaniy jihatdan xilma-xil unda G'arb va Sharqiy filiallar, shuningdek, uning doktrinalarida najotning asoslanishi va tabiati, cherkovshunoslik, tayinlash va Xristologiya. Ularning aqidalar odatda Isoga o'xshashdir Xudoning o'g'li bu Logotiplar mujassamlangan-JSSV xizmat qilgan, azob chekib xochda vafot etdi, lekin o'likdan tirildi uchun najot insoniyat; deb nomlangan xushxabar, "xushxababr" ma'nosini anglatadi Injil. Isoning hayoti va ta'limotlarini tasvirlash to'rt narsadir kanonik xushxabarning Matto, Mark va Jon yahudiylarning Eski Ahdini xushxabarning hurmatga sazovor fonlari sifatida. Xristianlik e'tiqodlari orasida Isoning o'limi va tarqalishi nasroniy ta'limoti va dinshunoslikning aksariyat qismlariga asoslangan ikkita asosiy voqeadir. Yangi ahdga ko'ra, Iso xochga mixlangan, jismoniy o'lim bilan vafot etdi, qabr ichiga dafn qilindi va uch kundan keyin o'limdan tirildi. Yangi ahdga eslatib o'tilgan bir necha tirilishdan keyin Isoning ko'rinishi unga turli holatlarda o'n ikki havoriy va shogirdlari jumladan birdan besh yuzdan ortiq birodarlari Iso oldida ko'tarilish jannatga Masihiylar Isoning o'limi va tirilishini barcha ibodat marosimlarida nishonlaydilar muqaddas hafta ichiga oladi. Xristianlik umuman amalda bo'lmagan anikonizm bag'ishlangan tasvirlardan saqlanish yoki taqiqlash, hatto erta bo'lsa ham yahudiy nasroniylar va ba'zilar zamonaviy nominallarga murojaat qilish taqiqlash ularning belgilaridagi raqamlardan qochishgan.

Shimoliy Amerika missionerlarining ish uslubi hayratga soladi. Koreyada "metodist" va "presvitarian" ruhoniylar o'z harakatlarini imkon bo'lgan har qanday vaziyatda ijtimoiy missionerlik va ko'chalarda va'z o'qish usullari bilan 1884-yilda boshlangan. Koreya vakillarini nasroniylikka o'gira olgan bo'lsalar-da, ularning ishlari oldilariga maqsad qilib qo'ygan ommaviy nasroniy diniga o'tish qo'ygan ommaviy nasroniy diniga o'tish kuzatilmaydi. Koreyaga jo'natilgan ilk presviterian missionerlar Xitoyning Chefo shahrida ishlagan doktor Jon Nevius nomi bilan atalgan Nevius usulini qo'llashgan. Ular Xitoyda o'ziga ko'mak beruvchi, o'zini o'zi ta'minlovchi va o'zini boshqaruvchi prinsiplardan olgan cherkov harakatidan kelib chiqqan holda o'zini o'zi ta'minlash, ichki xaziralar yordamida yoyilish, targ'ibot va'zlarini o'qish va o'zini o'zi boshqarishga asoslangan missionerlik usuli tarafdori bo'lgan. Bu usul koreyalik erkak va ayollarga tezlik bilan Injilni o'rgatishga imkon bergan va ular mahalliy ruhoniylar sifatida ishlashga qodir bo'lgan. Pirovard natijada darhol ichki xaziralar evaziga faoliyat olib borish cherkovni tezkorlik bilan rivojlantirish uchun ideal sharoit bo'lib qoldi. Bugungi kunda Koreyada faoliyat olib borayotgan missionerlarning ishlari o'z e'tiqodlarini tarqatish yo'lida qo'rquv yo'qligi nuqtai nazaridan Shimoliy Amerika missionerlarining usullari kebi hayratomuzdir. Protestant guruhlarining Koreyada dastlabki yillarda olib borgan ishlari uch asosiy bosqichga bo'linadi. Birinchi bosqich 1884-1891-yillarga to'g'ri keladi. Bu davrda dastlab tibbiyot missionerlar Koreyaga kelishgan. Tibbiyot ishi missionerlik uchun juda ijobiy hisoblanadi, chunki shifokorlarda koreyaliklar va Koreya madaniyatiga yaqindan yo'l ochish uchun imkoniyat mavjud. 1885-yilda missionerlar Koreyada Ixva maktabi deb nomlangan birinchi qizlar maktabini ochgan. Ko'p koreyaliklar

uchun qizlar maktabi eshiklarining ochilishi hayrat uyg'otgan. Bugungi kunda Ixva ayollar universiteti Osiyodagi eng katta ayollar kolleji hisoblanadi. Ushbu kollej hayoti 1886-yilda missionerlar tomonidan atigi bitta talaba bilan kichik bir maktabga asos solish bilan boshlangan. Ixva maktabi o'qituvchilari koreyalik qizlarni amerikalik xonimlar – ledi qilib emas, oila bekasi sifatida tarbiyalashga urinishar edi. Bu missionerlarga naf keltirar edi, chunki ualrning maktablarida olgan ta'lim tufayli bu ayollar o'z oilalariga nasroniy tarbiyani olib kirar edi. Tahsil tugagach, yangicha ta'lim olgan ayollar o'z oilalaridagi vazifalariga qaytish imkoniyatiga ega edilar. Yosh qizlar nasroniylilik ilmini ota-onalariga ham yetkazishi va ularning qalbiga bu din urug'ini ekishga umid bor edi. 2017-yildagi dindorlik haqida raqamlarda keskin o'zgarish kuzatiladi. Borgan sayin materialistik g'oyalar tarafdorlari ko'payib bormoqda va bugunda Koreya aholisining yarmidan ko'prog'i ateistlardir. Faqat 46.7% i aholi dindor. Hozir 20,3% aholi nasroniy, 19,6 % aholi buddist. Ularning o'rni almashdi. Bugungi kunda Koreyada budda e'tiqodi yetakchi din deyish amrimahol. Buddizm diniga nazar salsak, holat bunaqa emas. Odatda buddaviy ibodatxonalar Koreyaning tog'li hududlarida joylashgan, Seul shahrining ba'zi yaqin hududlarda bunday ibodatxona topish amrimahol. Ya'ni, bu borishning oson va qulayligi juda muhim rol o'ynaydi. Bugungi kunda Seul ulkan cherkovlar soni dunyo bo'yicha birinchi o'rinda turadi. Haqiqatan ham, dunyoning eng katta 10 cherkovining 6 tasi Janubiy Koreyada joylashgan. 2012-yilda, hukumat rasmiy statistik ma'lumotlariga ko'ra, mamlakatda 77 000 protestant cherkovi mavjud ekan, ya'ni ularning soni o'sha davrda mamlakatda faoliyat yuritayotgan tunu-kun ishlaydigan do'konlarning sonidan uch barobar ko'p ekan.

***Xristianlik Osiyo uchun nisbatan yangi bo'lib, bugungi kunda Janubiy Koreyaning 30 %i aholisi nasroniydir. Shu sababli, Rojdestvo ( Sung Tan Jul ) xristian koreys oilalari tomonidan nishonlanadi va davlat bayramidir ( Janubiy Koreya rasmiy ravishda buddist bo'lsa-da), Janubiy Koreya Rojdestvoni milliy bayram sifatida tan olgan yagona Sharqiy Osiyoning mamlakatidir, shuning uchun maktablar, biznes va davlat idoralari Rojdestvo kuni yopiladi.***

Janubiy Koreya masihiylar bayramni G'arbda nishonlanadigan bayramga o'xshash tarzda nishonlamoqda, ammo sovg'a va bezaklarga kamroq urg'u berib, dam olishning asosiy diniy an'analariga ko'proq e'tibor berishadi. Koreyada Rojdestvo bayrami birinchi navbatda diniy bayramdir va savdo-sotiq va sotish narxlariga kamroq baho beradi. Janubiy Koreyaning poytaxti Seulda chiroqlar va bezaklar keng tarqalgan. Santa Santa Santa Koreyada yashovchi bolalar bilan mashhur u (*Santa Harabujee*) deb nomlanadi, va u qizil yoki ko'k sariq ko'ylak kiyadi. Bolalar uni sovg'alar bilan ta'minlaydigan baxtli bobo deb bilishadi va xaridorlarni kutib olish va shokolad va shakarlarni tarqatish uchun Santasni ishg'ol qiladi.

***Koreys raqsi-*** koreyada saroy raqsi va xalq raqsi o'rtasida farq bor. Umumiy sud raqslari jongjaemu ziyofatlarda va ilmu, Koreys Konfutsiy marosimlarida ijro etilgan. *Jeongjaemu* raqslarga bo'linadi (*hyangak jeongjae*) va Markaziy Osiyo va Xitoyning import qilingan shakllar (dangak jeongjae). Ilmu fuqarolik raqsiga bo'linadi. An'anaviy saroy raqslari xoreografiyasi ko'plab zamonaviy mahsulotlarda aks ettirilgan.

***Taekkyon-***Koreyslarning an'anaviy jang san'ati klassik koreys raqsi uchun asosiy o'rinni egallaydi Taekkyon birlashgan harakatlarning to'liq tizimi sifatida o'zining asosiy texnikalarini niqob, raqs va Koreyaning boshqa an'anaviy san'at namunalariga moslashtirgan.

***Rassomlik-*** Koreys rassomida topilgan dastlabki rasmlar Koreys yarim orol **petrogliflar** tarixgacha bo'lgan davr. Kelishi bilan **Buddizm** dan **Hindiston** orqali Xitoy, turli xil texnikalar kiritildi. Ushbu texnikalar tezda o'zlarini asosiy texnika sifatida namoyon qildilar, ammo mahalliy texnika hali hamomon qoldi. Ular orasida Goguryoning qabr rasmlari ham bor edi. Ko'pgina qabrlar ichidagi ushbu devoriy rasmlar qadimgi Goguryoning odamlarining marosimlari, janglari, ma'rosimlari va kundalik hayoti to'g'risida bebaho ma'lumotdir.

Goguryoning vorisi bo'lgan Balxe qirolligi an'anaviy Goguryoning elementlarini o'ziga singdirgan.

**Hunarmandchilik**- bu yerda ishlab chiqarilgan noyob hunarmandchilik to'plami mavjud. Qo'l san'atlarining aksariyati ma'lum bir kundalik foydalanish uchun yaratilgan bo'lib, ko'pincha amaliy foydalanishga emas, balki birinchi o'ringa beriladi. An'anaviy ravishda metall, yog'och, mato, ishlatiladigan asosiy materiallar bo'lgan, ammo keyinchalik shisha, charm yoki qog'oz vaqti-vaqti bilan ishlatilgan.

**Musiqqa**- Xalq musiqasi va saroy musiqasi o'rtasida janr farqi mavjud. Koreys xalq musiqasi har xil va xilma-xildir, ammo xalq musiqasining barcha turlari ritmlar majmuini (Jangdan deb nomlanadi) va erkin aniqlangan melodik usullar **Pansori** bitta xonanda va bitta davulchi tomonidan ijro etilgan. Ba'zida raqqosalar va rivoyatchilar bo'lishi mumkin.

**Oshxona**- Guruch bo'ladi asosiy oziq-ovqat Koreyaning so'nggi paytgacha deyarli faqat qishloq xo'jaligi mamlakati bo'lgan Koreyadagi muhim retseptlar ushbu tajriba asosida shakllangan. **Koreyada asosiy ekinlar sholi, arpa, dukkakli va gochujang** (achchiq qalampir pastasi), ammo ko'plab qo'shimcha ekinlardan foydalaniladi. Baliq va boshqalar dengiz mahsulotlari Koreya yarimorol bo'lgani uchun ham muhimdir. Fermentlangan retseptlar ham erta davrlarda ishlab chiqilgan va ko'pincha an'anaviy Koreya taomlarini tavsiflaydi. Bunga quyidagilar kiradi: tuzlangan baliq va tuzlangan sabzavotlar. Ushbu turdagi oziq-ovqat zarur narsalarni yetkazib beradi oqsillar va vitaminlar qish paytida. **Kimchi** Koreyaning taniqli taomlaridan biridir.

**Choy**- dastlab choy tantanali maqsadlarda yoki an'anaviy o'simliklarning bir qismi sifatida ishlatilgan. Meva, barg, urug' yoki ildizdan tayyorlangan choylarning bir qismi zavqlantiradi. Koreyada choyni 5 ta'mi ajratib turadi: **shirin, nordon, sho'r, achchiq va achchiq**.

Koreyslar o'zlarini Choso soram – Choson mamlakati odamlari deb atashadi. Koreyaning asosiy aholisi KXDR da (22,5 mln.) kishi, Koreya Respublikasida (44 mln. Kishi) Mongoloid irqiga mansub. Dindorlari budda, konfutsiylik va xristianlik (presviterianlar) diniga e'tiqod qiladi. Koreyaning shakllanishida 3 ta qabila guruhi (paleyeosiyo, oltoy, avstronez) qatnashgan. Mil.avv. 1-ming yillikning o'rtalarida Manjuriyaning janubida va Koreyaning shimolida Choson davlati o'zlarini Choson deb atashlari shundan tashkil topgan. X asr boshlarida Koreya yagona xalq sifatida shakllangan. II jahon urushidan keyin koreys xalqi 2 qismga bo'linib ketdi. Koreyaning asosiy mashg'ulotlari sholikorlik, baliqchilik, ipakchilik, hunarmandchilik bilan shug'ullanishadi. Koreyslarning oz miqdori – xristian dinini qabul qilgan. IV asrlarda Koreyaga budda dini avj olib, o'rta asrlarda konfutsiychilik dini ham kirib kelgan. Shu qatorda O'zbekistonda ham xristianlikning turli oqimlariga mansub dindorlar yashaydi. Xristian dini dunyoda eng keng tarqalgan diniy e'tiqod sanaladi. Eng ko'p sonli Rim Katoliklaridir. Xristianlik koreyaga kirib kelgan vaqtda qariyb 5 ming yillik tarixga ega bo'lgan e'tiqod vakillari sifatida xalq xizmatida edilar. Ammo xristianlik mistik tajribasidan shomonizm ruhiyati ustunroq bo'lgan. 1970-yili Koreya hukumati tomonidan federatsiya markaziy masjid qurilishi uchun Seul shahrida maxsus joy ajratib berildi va 1976-yili masjidning rasmiy ochilish marosimi bo'lib o'tdi. Quroni Karimning 37 surasi va boshqa diniy adabiyotlar koreys tiliga tarjima qilindi. So'ngi e'lon qilingan ma'lumotlarda aytilishicha, hozirgi vaqtda Koreyada hammasi bo'lib 40 mingga yaqin Musulmon istiqomat qiladi. Koronavirus pandemiyasi sababli bu yil ommaviy tadbirlar bekor qilindi. <<Choson>> Koreya markazi **Chxusok** bayramida xayriya tadbirlarini o'tkazishga qaror qildi: Koreyaning Bosh konsulligi Qozog'istondagi Bosh etno markazlarga 100 koreys niqobini topshirdi.

Koreys xalqining asl dini bu Shamanizm qadimgi zamonlarda bo'lgan kabi keng tarqalmagan bo'lsa-da, hozirgi kungacha saqlanib kelmoqda. Ayol shamanlar yoki mudang ko'pincha turli xil vositalarga erishish uchun turli xil ruhlarning yordamiga murojaat qilish uchun chaqiriladi. Buddizm va Konfutsiylik keyinchalik Xitoy sulolalari bilan madaniy almashinuv orqali Koreyaga kiritilgan. Buddizm Goryeolar sulolasining rasmiy dini bo'lgan va bu davrda Buddist

rohiblarga ko'plab imtiyozlar berilgan. Biroq, Chjusun davri buddizmni bostirishni boshdan kechirdi, bu yerda buddist rohiblar va ibodatxonalar shaharlarda taqiqlangan va qishloq joylarida bo'lgan. O'z o'rnida Konfutsiylik ba'zi odamlar buni xitoyliklar tomonidan qabul qilinganidan ham qatiqroq deb bilishadi, bu rasmiy falsafaga aylandi. Koreya konfutsiyliги tomonidan epitomizatsiya qilingan seonbi sinf, olimlar, boylik va hokimiyat mavqeidan o'tib, o'qish va halollikni boshqarish uchun. **Koreys oilalarining o'ziga xos xususiyatlari.** Koreys oilalarining hayot-tarzi boshqa davlatlardan farqlanib turuvchi o'ziga xos xususiyatlari mavjud. Koreys oilalarining xususiyatini tushunib olsangiz Koreyada yashash ancha osonlashib, koreys madaniyatini tushinishda katta yordam beradi. Oilaviy madaniyatlar har bir oilada turlicha bo'lib, hududlarga qarab ham farq qiladi. Koreya an'anaviy tarzda qismdan konfutsiylik madaniyatining ta'sirini olib kelgan. Shu bois, koreys oilalari madaniyatining konfutsiylik madaniyati bilan o'xshash tomonlari ko'p bo'lsa ham, sanoat rivojlanishi ildamlashgan hozirgi vaqtda koreys oilalari madaniyati ham borgan sari o'zgarib bormoqda. Oilaning har bir a'zosi baxtli bo'lish uchun o'zaro ahli bo'lishni muhim deb hisoblaydi, oilada katta-kichik o'rtasidagi o'zaro hurmat va tartib muhim hisoblanadi. Oilada bolalarga ota-ona, bobo-buvi, qarindoshlar, umuman olganda yoshi kattalarni hurmat qilishni o'rgatib borishadi. Voyaga yetgan farzandlar keksa ota-onaa bilan birga yashaydigan holat ham bor, lekin keksalikni o'zi mustaqil o'z uyida, turmush o'rtog'i bilan birga o'tkazishni xohlaydigan keksa ota-onalar ham ortib bormoqda. Turli ko'rinishga ega jamiyat va fikrning o'zgarishi hamda undan tashqari bir necha omillarga ko'ra oila ko'rinishi ko'payib bormoqda. Bir boquvchili oila, buva-buvi va nevaralardan iborat oila, multimadaniyatli oila, bola asrab olgan oila, qayta turmush qurganlar oilasi, 1 kishilik oila kabi turli ko'rinishdagi oilaga nisbatan shaxsiy va jamiyat fikri ijobiy o'zgarmoqda.

Til odobi-koreyada boshqa davlatlardan farqli o'laroq, bir xil darajada bo'lsa ham vaziyatga qarab kishilarni turli xil so'zlar bilan chaqiradilar.

**Dafn marosimi-** biror kishi hayotdan ko'z yumsa o'tkaziladigan marosim hisoblanadi. Vafot etgan kishining oila a'zosi marosim kiyimini kiyib, marhumga esa marhumlarga kiydiriladigan maxsus kiyim kiydiriladi. Odatda bunday kiyimni yoshi o'tgan kishilar tiriklik vaqtlari tayyorlab qo'yadi. Dafn marosimi kiyimi xonadonlar va shuningdek viloyatlarga qarab farqlanadi. Ba'zi kishilar qanor kiyim kiyadi. Munsang (taziya) ga boruvchi mehmonlar o'ta yorqin rangdagi kiyimlarni kiymaydi, qora va oq turdagi liboslar kiysa maqsadga muvofiq. Taziya bildirayotganda vafot etgan kishining oila a'zolari tayyorlangan usul orqali ibodat va ta'zim qilish bilan hamdardlik bildiriladi. Sharoitiga qarab taziya puli ham beriladi. **Xotirlash marosimi-** Olamdan o'tgan ota-onasi uchun marosim vafot etgan kuni 1 kun oldin kechasi o'tkazilib, usuli turli. Qatnashuvchilar kamtarona kiyinib marhumni yodga oladi. Oilaviy an'analar, shaxsning diniga qarab marosimda farq bo'lishi mumkin. **Oilaviy xotirlash marosimiga** stolni tuzatish oila urf-odatlar va hudud madaniyatiga qarab farq qiladi. Marosim stoli shimol tomonga qaragan bo'lishi lozim va buklama parda uning orqa tomoniga qo'yiladi. Umuman olganda, parda ichki tomonidan boshlab ovqatlar besh qator qilib qo'yiladi. Meva va blinlar (jeon) toq sonda qo'yilishi lozim. *Koreyslar – Uzoq Sharqdan Markaziy Osiyoga majburiy deportatsiya natijasida paydo bo'lgan Qozog'istondagi birinchi etnik diaspora.* Bu 83 yil oldin – 1937- yilda SSRI Xalq Komissarlari Kengashining buyrug'i bilan sodir bo'lgan. Natijada koreys madaniyati yangi hududda bir qator iqtisodiy va tarixiy o'zgarishlarni boshdan kechirdi, ammo dengiz va quruqlik an'alarini birlashtirganligi sababli noyob bo'lib qoldi.

**Tuy marosimi-** Koreyaliklar tuyalarini ikki shaklda – g'arbiy va an'anaviy ravishda nishonlaydilar. An'anaviy to'ylar bog'larda, daraxtlar, suv havzalari va bayramona milliy xanbok libosini kiygan meehmonlar orasida o'tkaziladi. Bog'ning markazida baland to'y stoli turadi- terasan, uning ikki tomonida esa kelin va kuyov o'tiradi. Kuyov sharq tomonida <<yan>>, kelin esa – g'arbda - <<in>> ramzini ifodalab o'tirishi kerak. To'y dasturxonining an'anaviy atributlari – yuyuba mevasi, kashtan va tovuq. Ularning barchasi yaxshi tilaklarni – uzoq umr, baxt va hosildorlikni anglatadi. To'y marosimida ko'k va qizil shamchalar alohida



o'ringa ega. Kuyov va kelinning onalari zalga kirib, ularni <<yan>>, va <<in>> ramzlari nsifatida yoqishadi.

Koreya xalqi haqida boshqa joylarda o'xshashi yo'q ma'lumotlar:

Janubiy Koreyadagi erkaklarning kamida 20 % pardoz qiladi.

Koreyslar ruslardan 2 baravar ko'p spirtli ichimliklar ichadi.

Koreyada eng ko'p tarqalgan ismlar Kim, Li va Pak.

Janubiy Koreyada ba'zi aholisi it go'shtini yeyishadi.

Har yili Koreyada loy festivali o'tkaziladi.

Chaqaloqlar tug'ilishidan 1 yoshga to'lgan deb hisoblanadi.

Sibir yo'lbarasi Koreyada e'zozlanadi.

Taekvondo – milliy sport turi hisoblanadi.

4 raqam omadsiz deb hisoblanadi.

Qizil rang Janubiy Koreyada omadsiz deb hisoblanadi.

O'qituvchilar mamlakatda eng obro'li va yaxshi haq to'lanadi. Oyiga 2500 \$AQSH dollar beriladi.

Janubiy Koreyada 92 % aholi internetdan foydalanadi.

Koreyada dastlabki salomlashuv „*qorning to'qmi*„ deb boshlanadi. Xristianlik – jahonda keng tarqalgan dinlardan biri. Jahonda bu dinga taxminan 2 mlrd. Kishi e'tiqod qiladi.

***Olingan ma'lumotlar:***

1. Payg'ambarlar tarixi kitobi, 419 saxifa.
2. 06578 Seul shahri Soch-gu, Panpode-ro 217(Seul viloyati fondi boshqarmasi).
3. Copytiht 2017 By KIHf Barcha huquqlar himoyalangan.
4. “Koreya madaniyati”-Creative Commons Attribution-Sharealike 3. Xalqaro litsenziya.